

NAUKA, BADANIA I DONIESIENIA NAUKOWE 2019

NAUKI HUMANISTYCZNE
I SPOŁECZNE

Nauka, Badania i Doniesienia Naukowe
2019

Nauki humanistyczne i społeczne
Część II

Idea Knowledge Future
Świebodzice, 2019

Redakcja

mgr inż. Tobiasz Wysoczański

Opracowanie materiałów

dr inż. Katarzyna Dereń

ISBN 978-83-953882-1-7

ISBN (całość kolekcji) 978-83-953882-0-0

Wydawca: Idea Knowledge Future

Spis treści

Praktyczna forma stosowania prawa na podstawie własnych referatów z procedury administracyjnej	
Sylwester Baćko	7
5S- praktyczne zastosowanie metody Lean Manufacturing	
Klaudia Baranowska, Anna Pieloch	18
200 dni prezydentury Donalda Trumpa w narracji mediów	
Kamila Chrobot	28
Przedwojenne ośrodki rozwoju myśli filmowej w Polsce	
Joanna Cieślik-Klauza	37
Ideologia wyszyta na szalikach, czyli jakie poglądy mają polscy „szalikowcy”? Studium przypadku na podstawie szalików kibiców Pogoni Szczecin i Legii Warszawa	
Maciej Daraszkiewicz	48
Trendy w wystawiennictwie, czyli jak zmienia się komunikacja marketingowa w świecie targów	
Michał Górski	58
Globalne zmiany klimatu a polityka energetyczna Polski i Unii Europejskiej	
Nicola Janiszyn, Jagoda Hliwa, Marcin Rabe	69
Internal marketing instruments	
Łukasz Kaźmierkiewicz	77
Ukraińsko-polska współpraca w sferze kultury	
Anna Kowalska	85
Zróznicowanie czynników wpływających na wybór oferty pracy w zależności od wieku kandydata	
Alicja Mikołajczyk-Szewczyk, Ewa Waligóra	94
Czynniki wpływające na zwracanie uwagi przez konsumentów na informacje zamieszczane na opakowaniach produktów kosmetycznych	
Klaudia Młoda-Brylewska	103

Determinanty wyboru diety roślinnej przez konsumentów	
Klaudia Młoda-Brylewska, Oliwia Młoda	113
Prarodzice w ikonie zstąpienia do otchłani	
Zygmunt Nagel.....	122
Bezpieczeństwo i poczucie bezpieczeństwa. Perspektywa socjopsychologiczna – zarys problematyki	
Marcin Pawełczyk	132
Mapowanie strumienia wartości – ujęcie praktyczne	
Anna Pieloch, Klaudia Baranowska, Karolina Pojaszewska	142
Wypalenia zawodowe wśród przedstawicieli okresu wczesnej dorosłości	
Patrycja Posiłek.....	152
Sytuacja polskich duchownych w niemieckich obozach koncentracyjnych i radzieckich łagrach w okresie II wojny światowej. Analiza porównawcza	
Joanna Pyczel	161
Działania operacyjne UB/SB przeciwko bp Janowi Pietraszce	
Joanna Pyczel	170
Wpływ Adama Smitha na rozwój ekonomicznej analizy prawa	
Beata Rogowska.....	179
Innowacyjny model rozwoju kompetencji zawodowych. Podmiotowy System Finansowania jako szansa dla przedsiębiorców i pracowników województwa lubuskiego	
Lech Sawicki.....	187
Cyberbezpieczeństwo w polskich realiach	
Konrad Snopkiewicz	202
Studium przypadku nad dobrostanem pracowników wiedzy	
Lena Staś	213
Wykorzystanie programu Lancs box do nauki podstawowych pojęć oraz przy wykonywaniu analiz w językoznawstwie korpusowym	
Weronika Szota	224

Zwolnienia monitorowane instrumentem budowania marki pracodawcy	
Aleksandra Sztajerowska	233
Wino jako przedmiot alternatywnej inwestycji	
Patrycja Warmińska	243
Czy Rosja przeszpała kolonializm?	
Elżbieta Więckowska	254
Integracja militarna UE jako odpowiedź na „dylemat bezpieczeństwa” drugiej dekady XXI wieku	
Sylwia Zawadzka	263

Ideologia wyszyta na szalikach, czyli jakie poglądy mają polscy „szalikowcy”? Studium przypadku na podstawie szalików kibiców Pogoni Szczecin i Legii Warszawa

Maciej Daraszkiwicz¹⁾

¹ Instytut Politologii i Europeistyki, Uniwersytet Szczeciński
Maciej Daraszkiwicz: m.daraszkiewicz@gmail.com

Streszczenie

Przedmiotem poniższej pracy są szaliki kibiców piłki nożnej w Polsce, a dokładniej ideologia na nich wyszyta i ukazana. Podczas prowadzonych badań terenowych oraz jakościowych bez problemu można było zauważyć, że szalik to jeden z głównych atrybutów kibica. Analizie poddane zostało 100 szalików, które zostały zakwalifikowane przez kibiców Legii Warszawa i Pogoni Szczecin, jako te posiadające znamiona ideologii. Zostały one wyodrębnione z grupy ok. 800 szalików, jakie posiadali ich kolekcjonerzy, a zarazem fanatycy swoich zespołów. Kibice w Polsce są niezwykle jednolici, jeżeli chodzi np. o kwestie antykomunizmu, co wynika również z historii miejscowego ruchu kibicowskiego. Środowisko kibiców piłki nożnej w Polsce generuje wiele zagrożeń nie tylko bezpieczeństwa publicznego, ale również politycznego. Część z nich podszyta jest poglądami społeczno-politycznymi, dlatego też niezbędne jest zrozumienie charakteru środowiska oraz poglądów, jakimi kierują się kibice piłki nożnej w Polsce.

Słowa kluczowe: kibice, bezpieczeństwo, ideologia, rasizm, piłkanożna

The activity of Pogon Szczecin fans association "Porotowcy" in the context of broadly understood security

Summary

The subject of the following work will be football fans' scarves in Poland, and more precisely the ideology embossed and shown on them. During the field and quality studies, it was easy to notice that the scarf is one of the main attributes of the supporter. The analysis covered 100 scarves, which were qualified by supporters of Legia Warszawa and Pogon Szczecin as those possessing signs of ideology. They were separated from a group of about 800 scarves owned by their collectors and at the same time fanatics of their bands. The supporters in Poland are extremely uniform when it comes to, for example, anti-communism issues, which also results from the history of the local fan movement. The environment of football fans in Poland generates many threats not only to public safety but also to political security. Some of them are lined with socio-political views, which is why it is necessary to understand the nature of the environment and the views of football fans in Poland.

Keywords: supporters, security, ideology, racism, football

1. Wstęp

„Szalikowcy” to fanatyczni zwolennicy konkretnej drużyny piłki nożnej (Jędrzejewski 2001). Jak napisał Sahaj ich ideologia nie jest dość mocno skomplikowana i można ją sprowadzić do kilku zasad: manifestowania przynależności klubowej w taki sposób, aby nie budziło to żadnych wątpliwości i zastrzeżeń, bicia zwolenników innych klubów, bicia policji wtedy, kiedy jest to tylko możliwe oraz dokonywania jak największych szkód (Sahaj 2007).

W opracowaniu Łataka „szalikowcy” stanowią odrębną grupę kibiców i są przedstawiani, jako miłośnicy sportu zdystansowani od zachowań chuligańskich i łamiących

prawo kibiców. Posiadają oni ogromny szacunek do barw klubowych, a wyrazem przywiązania do danej drużyny są np. szaliki, flagi czy koszulki. Spędzają oni wiele godzin na śledzeniu wyników sportowych, a w bójkach uczestniczą tylko i wyłącznie wtedy, gdy zostaną napadnięci (Łatak 2011).

Kowalski opisuje szalikowców, jako młodych ludzi, którzy kochają piłkę nożną, a w szczególności swój klub sportowy. Aby uzewnętrznić swą przynależność często ubierają szaliki w barwach klubowych, a w czasie trwania meczu ich sympatia objawia się poprzez okrzyki i dopingowanie ukochanej drużyny. Zauważa on również to, że kibiców poszczególnych drużyn łączą nie tylko antagonistyczne relacje, ale również te pozytywne polegające na przyjaźni i wzajemnym szacunku tzw. „zgody” (Kowalski 2002).

Pierwsze zorganizowane grupy „szalikowców” zaczęły pojawiać się na polskich stadionach w latach 70. XX wieku (Sielecki, i in. 2006). Od tego czasu ewolucja środowiska bardzo mocno przyspieszyła. Polscy kibice zaczęli czerpać wzorce z zachodu, a kontakt z kibicami zachodnimi mieli z powodów uczestnictwa polskich drużyny w europejskich pucharach, bądź meczów reprezentacji narodowej (Daraszkiwicz 2018).

Antonowicz porównuje kibicowanie do religii, a przywiązanie do szalików jako wyraz sakralności, który ma wartość symboliczną (Antonowicz i in. 2009). Szaliki w barwach klubowych są oczkiem w głowie kibiców i są w kontekście religijnym porównywane do stuy liturgicznej, której kibice strzegą niczym żrenicy oka (Sahaj2012). Jeżeli chodzi o kontekst religijny kibice mają też swoich „męczenników”, których wizerunki umieszczają na szalikach (Daraszkiwicz 2018).

Jak pokazują powyższe przykłady „szalikowcy” posiadają swoje specyficzne zasady, pasje oraz poglądy, które często przenoszą na koszulki, flagi czy szaliki. Przedmiotem tej pracy są wzięte „pod lupę” szaliki polskich kibiców piłki nożnej, których interpretacja pomoże w zrozumieniu ideologii kibiców. Ma ona również bezpośredni i pośredni wpływ na szeroko rozumiane bezpieczeństwo.

Jeden z rozdziałów pracy postanowiono zestawić według symboli ideologicznych, których zakazuje PZPN w swoim dokumencie z symboliką i poglądami nieujętych w tym akcie, jednakże dotyczących kwestii światopoglądowych czy historycznych.

2. Metodologia

Podczas prowadzonych badań terenowych typu etnologicznego wśród polskich i zagranicznych kibiców piłki nożnej zwróciłem uwagę na przedmioty, jakimi posługują się kibice w celu uzewnętrznia czy wręcz manifestowania swych poglądów. Są to przede wszystkim flagi, transparenty, koszulki, czy naklejki potocznie zwane „vlepkami”. Można

było ujrzeć na nich różne hasła dotyczące m.in. spraw światopoglądowych bądź dowiedzieć się, co czczą bądź, czego nienawidzą kibice. Zagadnienie to wydało się dość mocno frapujące, jeżeli chodzi o kwestie szalików, szczególnie tych szalików, które produkowane są oddolnie (od kibiców dla kibiców) i nie można ich dostać w otwartej sprzedaży.

O takiej formie dystrybucji dowiedziałem się przy prowadzeniu indywidualnych wywiadów o charakterze nieskategoryzowanym, a także podczas bezpośredniej obserwacji (Sztumski 2005) środowiska podczas meczów piłki nożnej w latach 1998-2019. Zjawisko ubierania szalików oraz ich eksponowania miało miejsce także na innych uroczystościach w których brali udział kibice m.in. Pielgrzymka Kibiców na Jasną Górę w latach 2013-2019 czy Marsze Niepodległości w Warszawie i Szczecinie w latach 2011-2018. Materiał badawczy przeze mnie zebrany otrzymałem w postaci zdjęć szalików od „fanatycznych” szalikowców Legii Warszawa i Pogoni Szczecin. Jako wyraz „fanatyzmu” szalikowców postanowiłem uznać ilość tzw. „wyjazdów” czyli meczów wyjazdowych danej drużyny. Dodatkowym motywem była ilość posiadanych szalików. Kryteria, jakie przyjąłem to: 80 wyjazdów oraz 100 szalików. Na podstawie tych kryteriów wyodrębniłem po jednym z kibiców Legii Warszawa i jednym Pogoni Szczecin. W przypadku Pogoni Szczecin fanatyk jest również członkiem Stowarzyszenia Kibiców Pogoni Szczecin „Portowcy”, które zrzesza wszystkie grupy fanatyków Pogoni Szczecin (Statut 2007). Kibice Ci postanowili podzielić się ze mną zdjęciami szalików, jakie posiadają w swoich kolekcjach, a zdjęcia, które otrzymałem dotyczą szalików i poglądów społeczno-historycznych (szaliki o treściach czysto piłkarskich zostały odseparowane). Udało mi się wyodrębnić na potrzeby pracy 100 szalików, które posiadały cechy lub znamiona ideologii (były również zawarte w nich treści figurujące w dokumencie PZPN odnośnie zabronionych symboli bądź dotyczyły treści polityczno-historycznych).

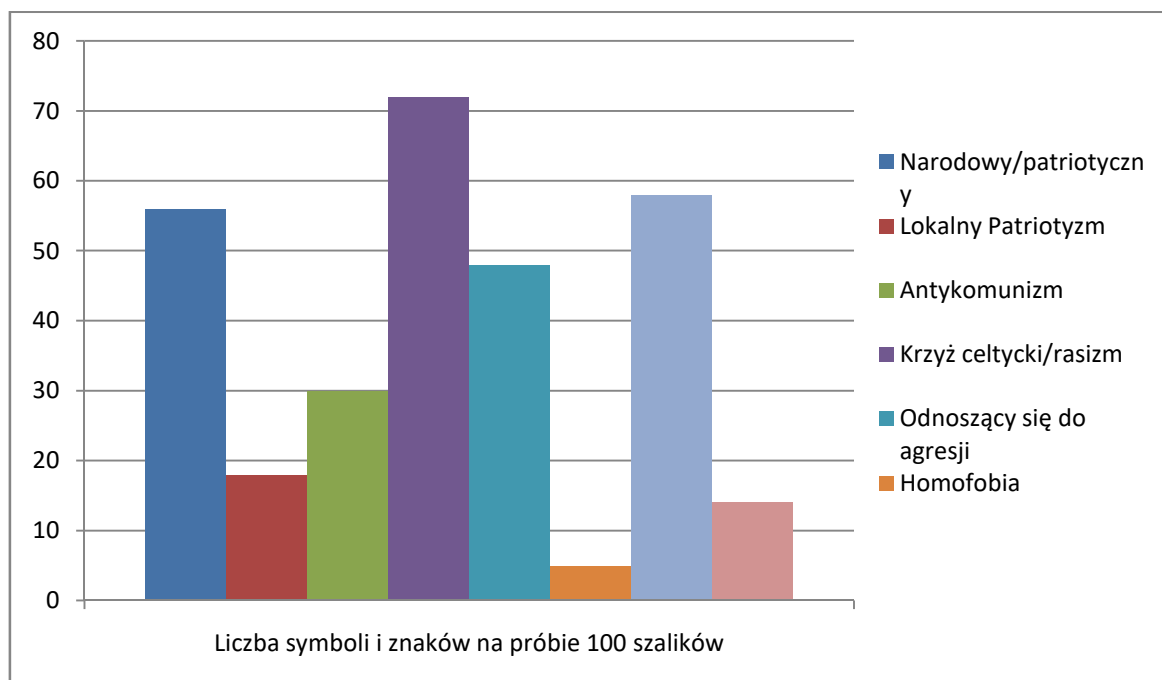
Środowisko kibiców w Polsce jest bardzo specyficzne ze względu na zasady jakimi się posługuje, a socjologzy badający te środowisko opracowali tzw. „aneks metodologiczny” odnośnie tego jak zachowywać się w badaniach z kibicami, aby otrzymać jak najbliższy prawdzie obraz wydarzeń (Antonowicz i in. 2015). Stąd niezwykle ważne i wartościowe w badaniach na tą społecznością są metody jakościowe, które pozwalają nam rzucić dodatkowe światło na to hermetycznie zamknięte środowisko.

3. Ideologia szalikowców; Casus Legii Warszawa i Pogoni Szczecin

Ideologia to całokształt poglądów dotyczących społeczeństwa i świata, które warunkuje sytuacja życiowa oraz interesy określonej grupy społecznej. Źródłem ideologii jest historia, a każda z ideologii jest wyrazem głosu konkretnej grupy społecznej (PWN 1984). Nowa

Encyklopedia Powszechna PWN traktuje zaś ideologię za pojęcie, które określa zbiory poglądów służących do całościowego interpretowania i przekształcania świata (PWN 2004). Ideologia, może, ale nie musi być wypaczonym obrazem rzeczywistości, ze względu na to, iż często służy danej grupie czy klasie społecznej (Woźniak 1998).

Polski Związek Piłki Nożnej, a ściślej jego komórka Departament Organizacji Imprez, Bezpieczeństwa i Infrastruktury opracował dokument pt. „Wytyczne dla Delegatów Meczowych”. Dokument ten zawiera wytyczne w zakresie pełnionej funkcji delegata meczowego z ramienia PZPN, oraz w zakresie wypełniania dokumentacji meczowej w której delegat opisuje organizację, przebieg i zabezpieczenie meczu, a także pełni rolę doradcą i wspierającą dla organizatora, klubu i kierownika ds. bezpieczeństwa (PZPN 2012). W załączniku nr 2 do tego dokumentu możemy znaleźć listę symboli i gestów zakazanych, które mają często charakter czysto ideologiczny i nie odnoszący się do piłki nożnej np. rasizm bądź Waffen-SS. Na potrzeby pracy postanowiono wyodrębnić główne idee lub ideologie, do których odnoszą wspomniani wcześniej fanatycy piłki nożnej w Polsce na swoich szalikach piłkarskich, a także te, które zawierają znaki w/w w załączniku PZPN. Na przebadanej próbie 58% szalików zawierało symbole, znaki bądź treści, które zawiera załącznik nr 2.

Wykres 1. Motywy odnoszące się do ideologii. Źródło: opracowanie własne na próbie 100 szalików

W badanych szalikach najwięcej znaków odnosiło się do idei krzyża celtyckiego bądź rasizmu (71%). Krzyż celtycki jest symbolem supremacji białej rasy, ale także symbolem kościoła katolickiego. Jest wykorzystywany również przez skrajnych nacjonalistów (Jurczak 2011). W rozmowie z członkami nieoficjalnej grupy „Patriotyczna Pogoń Szczecin”, która

zreszta ludzi o patriotycznych i nacjonalistycznych poglądach usłyszałem kilka różniących się od siebie interpretacji dla krzyża celtyckiego. Dla niektórych członków „jest on wyrazem polskiego nacjonalizmu opartego na idei wiary rzymsko-katolickiej” (Wywiad 2018). Wyrazem są słowa jednego z najwybitniejszych polskich nacjonalistów Romana Dmowskiego „Katolicyzm nie jest dodatkiem do polskości, zabarwieniem jej na pewien sposób, ale tkwi w jej istocie, w znacznej mierze stanowi jej istotę. Usiłowanie oddzielenia u nas katolicyzmu od polskości, oderwania narodu od religii i od Kościoła, jest niszczeniem samej istoty narodu” (Dmowski 1993). W przypadku kibiców Legii Warszawa krzyż celtycki stanowi bardziej odwołanie do rasizmu oraz białej nacji, czego wyrazem może być kolekcja szalików ukazanych na zdjęciu poniżej.

Fot.1 Część kolekcji szalików kibica Legii Warszawa zawierających krzyż celtycki i znaki Waffen SS. Źródło: archiwum autora

Podczas prowadzonych przez autora badań ciekawą postacią, która przykuła uwagę, ze względu na to, że pojawia się na szalikach (również flagach czy „vlepkach”) klubów ze sobą niesympatyzujących jest Janusz Waluś. Na zdjęciu poniżej świadczyć może o tym szalik „biali kolekcjonerzy”, który zawiera hasło „zjednoczeni we wspólnej sprawie; wolność dla Janusza Walusia”. Janusz Waluś w 1981 roku wyemigrował do RPA, a w 1986 roku przyjął

obywatelstwo tego kraju i zaangażował się w działalność polityczną, czego efektem było wstąpienie od neonazistowskiej i paramilitarnej organizacji Afrykanerski Ruch Oporu. Gdy doszło do przemian w RPA na przełomie lat 90. XX wieku organizacja Janusza Walusia zradyzalizowała się w swych działaniach. Jako problem zauważali oni nadanie praw murzynom oraz rosnące poparcie dla idei komunistycznych. 10 kwietnia 1993 roku Janusz Waluś zastrzelił lidera Południowoafrykańskiej Partii Komunistycznej – Chrisa Haniego. Zleceniodawcą tego zabójstwa był Clive Derby-Lewis przywódca Partii Konserwatywnej, który również dostarczył broń Walusiowi. Oboje zostali skazani na karę śmierci, które zamieniono na wyrok dożywotniego więzienia (Zichlarz 2013). Dziś Janusz Waluś jest wspierany przez polskich kibiców wielu drużyn np. poprzez wieszanie na meczach transparentów nawołujących do uwolnienia osadzonego oraz bezpośrednio w formie kartek pocztowych, listów i zbiórek pieniędzy (Wywiad 2018). W mediach społecznościowych "Facebook" istnieje profil o nazwie „Freedom for Janusz Waluś”, gdzie można zaczerpnąć informacji nt. pomocy i wsparcia, jakie oferują kibice niezależnie od klubu, jakiemu kibicują.

Fot.2. Szaliki z wizerunkiem Janusza Walusia. Źródło: archiwum autora

Na szalikach również można było znaleźć symbole narodowe, patriotyczne (56%), bądź takie, które posiadały charakter lokalnego patriotyzmu (16%). Chodzi tutaj przede wszystkim o godło z różnych okresów funkcjonowania państwa polskiego, ale także pojawiały się szaliki

nawołujące do rewizjonizmu polskich granic czy odwołujące się do tzw. „małych ojczyzn”. Na poniższej fotografii widać szaliki dzielnicowych klubów Warszawy (Hutnik Warszawa czy GKP Targówek), którego kibice również są kibicami Legii Warszawa.

Fot.3 Szaliki z elementami narodowymi i o lokalnym charakterze. Źródło: archiwum autora

Jeżeli chodzi o ujęcie prawne problemu jakim jest ideologia, która widnieje na szalikach to są to przede wszystkim kwestie odnoszące się do propagowania nazizmu, co można zakwalifikować jako symbole Wafen-SS. Artykuł 256 §1 i §2 Kodeksu Karnego mówi o tym, że „Kto publicznie propaguje faszystowski lub inny totalitarny ustrój państwa lub nawołuje do nienawiści na tle różnic narodowościowych, etnicznych, rasowych, wyznaniowych albo ze względu na bezwyznaniowość, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Tej samej karze podlega, kto w celu rozpowszechniania produkuje, utrwala lub sprowadza, nabywa, przechowuje, posiada, prezentuje, przewozi lub

przesyła druk, nagranie lub inny przedmiot, zawierające treść określoną w § 1 albo będące nośnikiem symboliki faszystowskiej, komunistycznej lub innej totalitarnej (Ustawa 1997).

4. Podsumowanie

Kibice piłki nożnej w Polsce to nie są tylko fani sportowych emocji, lecz ludzie o dość mocno wyrazistych i radykalnych poglądach społeczno-politycznych. Poglądy te dość często mają charakter narodowy, antykomunistyczny, rasistowski, a także nawołują do agresji wobec wrogich grup oraz poglądów. W dobie globalizacji, wielkich migracji ludności oraz próby podejmowania działań na rzecz rozszerzania szeroko tolerancji mogą poglądy te doprowadzić do negatywnego wpływu na szeroko rozumiane bezpieczeństwo.

Takie próby już miały miejsce np. w związku z zachowaniem kibiców Pogoni Szczecin, którzy zapraszając narodowców z Niemiec doprowadzili do zakłócenia zgromadzenia publicznego, które popierało przyjęcie uchodźców do Polski w 2015 roku. Demonstracja odbyła się na Placu Grunwaldzkim w Szczecinie i została zakłócona poprzez użycie środków pirotechnicznych, przepychanki i wyrywanie transparentów oraz zagłuszanie manifestujących.

Kibice Legii Warszawa w 2019 roku wywiesili transparent podczas meczu Legia Warszawa – Miedź Legnica o treści „Warszawa wolna od pedalstwa”, który odnosił się do polityki obecnych władz Warszawy odnośnie LGBT, który był częścią ogólnopolskiej akcji. Monitorowanie, obserwacja oraz analizowanie nagromadzonych danych przez służby porządkowe oraz specjalne jest niezbędne do tego, aby móc przeciwdziałać efektywnie zagrożeniom, jakie generuje dla państwa polskiego środowisko kibiców. Jeżeli zabraknie w przyszłości kontroli może dojść nawet do zaburzeń porządku konstytucyjnego, gdy z pojedynczych przykładów kibiców propagujących nazizm wyodrębni się grupa propagująca idee nazistowskie. Takowych zabrania Konstytucja RP, a dokładnie art. 13, który mówi o tym, że „Zakazane jest istnienie partii politycznych i innych organizacji odwołujących się w swoich programach do totalitarnych metod i praktyk działania nazizmu, faszystowskiego i komunizmu, a także tych, których program lub działalność zakłada lub dopuszcza nienawiść rasową i narodowościową, stosowanie przemocy w celu zdobycia władzy lub wpływu na politykę państwa albo przewiduje utajnienie struktur lub członkostwa”. Niezbędna jest też edukacja kibiców oraz programy takie jak „Kibice Razem”, które tworzą dialog i porozumienie z kibicami prowadzące nie tylko do współpracy, ale także do wspólnego kształtowania bezpieczeństwa. Warto zwrócić też uwagę na to, iż zainteresowały się tym tematem organy Rady Europy i Unii Europejskiej, które wydały odpowiednie dokumenty rekomendujące współpracę, a nie rozwiązywanie siłowe odnośnie kontaktów z kibicami.

Kontaktów i relacji, które mogłyby przysłużyć do pozytywnego wpływu na bezpieczeństwo państwa i obywateli.

5. Literatura

Antonowicz D., Wrzesiński Ł., 2009, Kibice jako wspólnota niewidzialnej religii, *Studia socjologiczne* 1 (192), Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu. s.119.

Antonowicz D., Kossakowski R., Szlendak T., 2015. *Aborygeni i Konsumenci. O kibicowskiej wspólnocie komercjalizacji futbolu i stadionowym apartheidzie*, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk, s.295.

Daraszkiwicz M., 2018, *Ewolucja społeczności kibiców piłki nożnej w Polsce w kontekście bezpieczeństwa w latach 1894-1989*, praca licencjacka napisana pod kierunkiem dr. hab. Prof. US Krzysztofa Kowalczyka, Uniwersytet Szczeciński, s. 39-40.

Dmowski R., 1993, *Kościół, naród i państwo*, Nortom, s.22.

GAN, *Solidarność, narodowcy i policja* [GALERIA, FILM], 2015, <https://24kurier.pl/aktualnosci/wiadomosci/solidarnosc-narodowcy-i-policja/>, odczyt. [06.05.2019].

Jędrzejewski M., 2001, *Subkultury, a przemoc w perspektywie psychoedukacji, socjalizacji i samorealizacji dzieci i młodzieży*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, s.48-49.

Jurczak J., 2011, *Symbolika występująca na polskich stadionach piłkarskich*, *Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka* nr 3, s.27-36.

Łatak T., 2011, *Polscy kibice-chuligani*, Wydawnictwo Szkoły Policji w Katowicach 2011, s.9.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483) art. 13.

Kowalski R., 2002, *Potomkowie hooligana szalikowcy; społeczno-kulturowe źródło agresji widowni sportowych*, Wydawnictwo Adam Marszałek, s.25-26.

Nowa Powszechna Encyklopedia PWN, 2004, Tom 3, Wydawnictwo Naukowe PWN, 688.

Powszechna Encyklopedia PWN, 1984, Wydanie trzecie, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s.633.

PZPN, 2012, *Wytyczne dla delegatów meczowych*, Departament Organizacji Imprez, Bezpieczeństwa i Infrastruktury PZPN, [https://www.pzpn.pl/public/system/files/site_content/635/632-](https://www.pzpn.pl/public/system/files/site_content/635/632-Wytyczne%20dla%20Delegat%C3%B3w%20Meczowych%20PZPN%20%E2%80%93%20wersja%202.1.pdf)

[Wytyczne%20dla%20Delegat%C3%B3w%20Meczowych%20PZPN%20%E2%80%93%20wersja%202.1.pdf](https://www.pzpn.pl/public/system/files/site_content/635/632-Wytyczne%20dla%20Delegat%C3%B3w%20Meczowych%20PZPN%20%E2%80%93%20wersja%202.1.pdf), s. 3, odczyt. 06.05.2019.

- Sahaj T., 2007, Fani futbolowi. Historyczno-społeczne studium zjawiska i kibicowania, Akademia Wychowania Fizycznego. s.110.
- Sielecki, P. Sobiech P., Szalikowcy – podstawowe informacje, Wydawnictwo Szkoły Policji w Katowicach, 2006, s.9.
- Sahaj T, 2012, Aktywność stadionowa kibicowskich grup „Ultras” jak przejaw specyficznej komunikacji społecznej, Kultura i społeczeństwo. Nr. 3, Polska Akademia Nauk, s.37.
- Statut SKPS , www.portowcy.org/strona-o_nas, odczyt: [23.04.2019].
- Sztumski J., 2005, Wstęp do metod i technik badań społecznych, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Katowice, s.132.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks Karny, (Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553, art. 256).
- Woźniak R., 1998, Zarys socjologii edukacji i zachowań społecznych, Wydawnictwo Uczelniane Bałtyckiej Wyższej Szkoły Humanistycznej, Koszalin, s.50.
- Wywiad z członkami grupy „Patriotyczna Pogoń Szczecin” s.4.
- Zadworny A., 2015, "Wolni Pomorzanie", czyli niemiecki desant na pl. Grunwaldzki, <http://szczecin.wyborcza.pl/szczecin/1,34939,19406406,wolni-pomorzanie-czyli-niemiecki-desant-na-pl-grunwaldzki.html>, odczyt: [06.05.2019].
- Zichlarz M., 2013, Zabić Haniego. Historia Janusza Walusia, Wydawnictwo Replika, s. 93.